

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1964

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

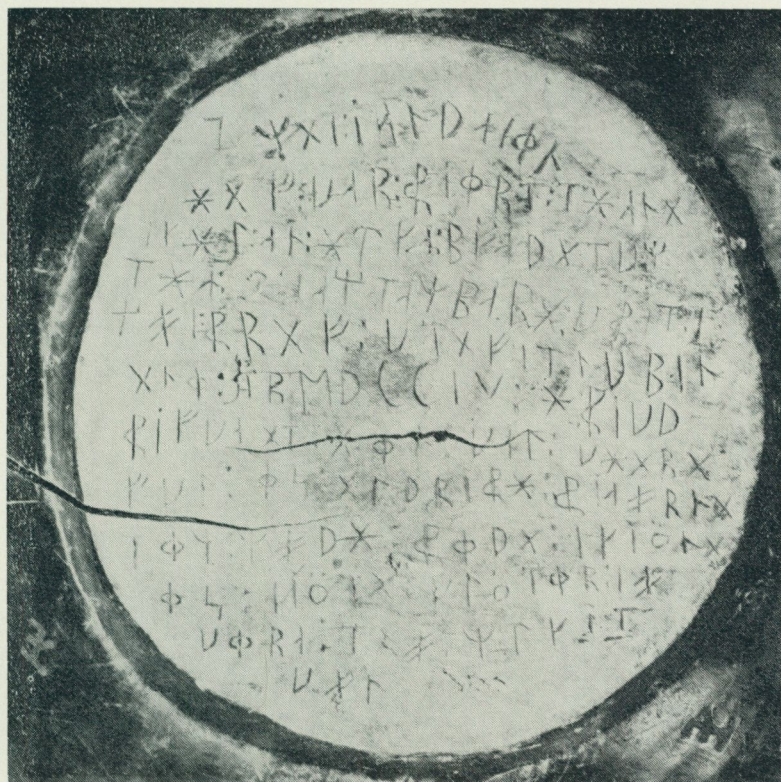
MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar det halländska julbordet, som traditionellt står dukat under helgen i Oktorpsgårdens ryggåstuga på Skansen. Se Kerstin Sjöqvists uppsats Kulturbistorisk jul på Skansen i denna årsbok.

Das Umschlagbild zeigt eine rekonstruierte alte Weihnachtstafel aus der Provinz Halland in Südwestschweden. Zu jedem Weihnachtsfest wird diese Tafel in dem Rauchstubenhaus des halländischen Oktorpshofes, welcher im Jahre 1896 im Freilichtmuseum Skansen wiedererrichtet wurde, gedeckt. Siehe den Aufsatz Kulturgeschichtliches Weihnachtsfest auf Skansen von Kerstin Sjöqvist in diesem Jahrbuch.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1964
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

EN SKÅL FÖR "GODA, SKÖNA OCH SÖTA FLÖTOR"

När Artur Hazelius i Nordiska museets emblem satte in bilden av en runsten, valde han ett föremål, som bättre än något annat för internationell publik uttrycker svensk kultur och tradition. Idag är runorna en död skrift. Men på Hazelius tid, ja för bara ett halvsekel sedan, kunde man på sina håll i Ovansiljans bygder ännu skriva och tyda de fäderneärvda, germanska skrivtecknen. De flesta av vårt lands ca 3.500 runinskrifter tillhör annars vikingatiden, ett fåtal är äldre, och en del är medeltida. Av dalska

runinskrifter känner man ca 200. De sträcker sig i tiden från början av 1600-talet och tre århundraden framåt. Nästan undantagslöst är de ristade i trä, på stockar i lador och härbren och på enkla husgeråd.

Ett högvärdigt exempel är den som gäva överlämnade mjölk-skålen från Älvdalen, som på 1930-talet såldes från en gård i Nässets by och nu, efter att ett par gånger ha bytt ägare, fått en tryggad förvaringsplats.

Skålen är skuren för hand ur ett stycke björk. Diametern är 39 cm, höjden 10 cm. På utsidan finns flera ägarmärken, såväl bokstäver som bomärken, skurna och stämplade, men ägarna har icke kunnat identifieras. På den plana stödbotten, 21 cm i diameter, står den långa runinskriften ristad:

ΨΧΙ: | ΙΑΤΔΙΙΦΤ | ΧΧΡΥΑΙΡ: ΦΙΦΡΤ: ΤΧΙΤΧ | ΙΥΧΤ: ΑΤ: ΧΤΥΑ: ΒΥΑ
 mas iendeson hafver gjort thena skål en hyke bye
 DXTVΨ | ΤΧΑ: 9: ΙΑΥΤΙΑΥΒΙΑΧ: ΥΡΙΤ: Ι: | ΨΦΙ: ΡΡΧΡ: ΥΤΧΡ:
 datum thên 9 septemberh ugiti päs graf utaf
 ITIVBIA | ΧΤΦ: ÅR MDCCIV: Χ: ΡΙΥΔ | ΡΙΨΥΑ: ΧΤ: ΧΦΤ: ΥΙΤ:
 st-uben ano år MDCCIV å giud gifve at hon vil
 ΥΧΧΡΧ | ΡΥΤ: ΦΥ: ΧΝΔΡΙΡΧ: ΡΙΑΦΡΤΧ | ΤΦΥ: ΨΦΔΧ: ΡΦΔΧ:
 v å ara ful oc aldrig gieärna tom mädh goda
 ΙΥΙÖΤΧ | ΦΥ: ΙΙÖΤΧ: ΡΝÖΤΦΡ: ΙΦ | ΥΦΡΑ: ΤΧΦ: ΨΤΥΙΤ | ΥΦΤ
 skiöna oc siöta flötör sä vore thä mykit väl

På nusvenska:

Mats Hindersson har gjort denna skålen. Hykie by datum den 9 september — (han har) huggit (den) i Persgrav utav stubben — anno år 1704. Å, Gud give, att den skall vara full och aldrig gärna tom med goda, sköna och söta flötör. Sedan vore det mycket väl.

Språket i inskriften är i huvudsak rikssvenska, vilket är anmärkningsvärt. Några detaljer i ordval och stavning röjer emel-

lertid upphovsmannen som älvdaling. Dennes eget bygdemål skiljer sig nämligen genom ålderdomlighet och särdrag i så hög grad från riksspråket, att man än idag med fog kan tala om tvåspråkighet. Ett sådant ord är flötor, ristarens försök att på rikssvenska uttrycka älvdalsdialektens fläter, grädde, egentligen det som flyter.

Ortnamnen är välbekanta. Hykie, i folkmun Äik, är ett fäbodställe, som ligger 1 mil NO om Älvdalens kyrka vid vägen mot Hykiebergets krön. Berget är vida berömt för sin naturskönhet och rika flora och i vetenskapligt syfte besökt av många kända naturforskare, däribland Linné. Hykie brukades för bara ett tjugotal år sedan av sammanlagt nio hushåll, vart och ett med sin gård. De många små gårdarna torde vara förklaringen till ristarens benämning by. För fem år sedan höll endast två hushåll boskap i Hykie, som alltså nu i snabb takt med den moderna turismen ändrar struktur. 1 km österut ligger Persgrav, sänkan utmed Persbäcken. Där har alltså Mats Hindersson tagit till vara den vresiga stubben, som gav ämne till hans skål, en höstdag för 260 år sedan.

Skålens proveniens är sålunda genom inskriften klar, men vem var Mats Hindersson? I allmänhet förblir runinskrifternas upphovsmän anonyma eller blott och bart signaturer. Av de tre män med namnet Mats Hindersson, som enligt kyrkböckerna levde i Älvdalen 1704, är det troligast, att Hykieristaren är identisk med Mats Hindersson i Klitten (1670—1731). Klitten är Älvdalens till storleken tredje by, belägen 3 km V om Hykie utefter vägen från kyrkbyn mot Hykieberget. År 1704 var Mats Hindersson i Klitten 34 år, hade hustru och fyra barn. Hans eftermäle lever icke kvar i bygden. Men hur svaga konturerna till hans liv än kan synas har han med sin enkla mjölkskål skänkt eftervärlden ett värtaligt vittnesbörd om runornas livskraft ännu århundraden efter det att den latinska bokstavsskriften nått vårt land och blivit det suveräna hjälpmidlet att bevara våra tankar.

För den som mera i detalj är intresserad av "Runskålen från Hykie" hänvisas till författarens uppsats med detta namn i Filologiskt arkiv 7, 1959.

Elisabeth Svärdström

Zusammenfassung

Ein Milchgefäß mit Runeninschrift.

Ein Milchgefäß aus Holz von Älvdalen in Dalekarlien trägt auf der Unterseite des Bodens eine Runeninschrift, die in der Übersetzung lautet: "Mats Hindersson hat diese Schüssel gemacht. Hykie-Dorf datum am 9. September — (er hat sie) in Persgrav aus dem Wurzelstock gehauen — anno Jahr 1704. Oh, gäbe Gott, dass sie gefüllt sein wird, und am liebsten niemals leer, von gutem, schönem und süßem Rahm! Dann wäre das sehr gut."

Die Provenienz des Gefäßes geht aus der Inschrift klar hervor. Hykie ist eine Sennerei, 10 km nordöstlich von der Kirche belegen, und Persgrav ist der Name einer Senkung am Persbach 1 km östlich von Hykie. Der Urheber der Schüssel sowie der Inschrift ist wahrscheinlich identisch mit Mats Hindersson (1670—1731) in Klitten, einem der grössten Dörfer der Gemeinde, 3 km westlich von Hykie.

Man kennt heutzutage etwa zweihundert Runeninschriften aus Nord-Dalekarlien vom Anfang des 17. Jahrhunderts bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. Unter diesen ist die Hykie-Inschrift zweifellos eine der bemerkenswertesten, ein beredtes Zeugnis von der Lebenskraft der Runen, noch viele Jahrhunderte nachdem das lateinische Alphabet auch in der nordischen Schrift vorherrschend wurde.

Die Runenschrift der Schüssel, die die Verfasserin dem Museum geschenkt hat, wurde von ihr in *Filologiskt arkiv* 7 (hrsg. 1959 von Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien) besonders behandelt.

EN ANNORLUNDA DALAHÄST

Hästen är ett vanligt motiv i folkkonsten. Den har ofta förekommit som dekorativt blickfång på väggmålningar. Dessutom har bruket att tälja hästar i trä varit en vanlig fritidssysselsättning. Dessa trähästar var oftast avsedda som leksaker och var därför robusta och ej alltid målade.

Den i vår tid så kända dalahästen härstammar ursprungligen från byarna kring Mora. Man kan spåra de tidigaste hästillverkarna tillbaka till 1840-talet, men troligt är att hästar av denna typ är ännu äldre. Tillverkningen började som en bisysselsättning men fick mot slutet av 1800-talet mer karaktären av hemindustri. Det var speciellt några familjer i Vattnäs by som ägnade sig åt att framställa hästar. I ett flertal gårdar täljdes de och såldes sedan till en familj, som ombesörjde målningen och försäljningen.